

Foto: Erling Fløistad / NIBIO

Urban gårdsdrift: Gårdbruker (t.v.) og en av andelshaverne på et andelslandbruk i Nittedal kommune, Akershus.

Urbant landbruk – for alle og overalt?

Forskere i det europeiske COST-nettverket «Urban Agriculture Europe» har utviklet et felles begrepsapparat som grunnlag for politikktutforming. Urbant landbruk er definert i henhold til seks dimensjoner, og delt inn i de to hovedtypene *urban gårdsdrift* som næring, og *urban hagedyrking* med liten eller ingen økonomisk betydning. Mangfoldet som 14 under typer av urbant landbruk representerer, gjør det til en arena for mange politikkfelt. For å kunne nytte det urbane landbrukets potensiale for økonomiske, sosiale, miljø- og helsemessige gevinster fullt ut, bør politikkfeltene fordele hovedansvaret for ulike typer urbant landbruk seg imellom.

HVA ER URBANT LANDBRUK?

Begrepet 'urbant landbruk' kan virke selvmotsigende ettersom det har blitt vanlig å se på det urbane og det rurale som motsetninger. Historisk sett er det derimot en nær og naturlig sammenheng mellom bosetning og jordbruk. Folk bosatte seg der mulighetene for matproduksjon var gode. I nyere tid har dette vært en del av bakgrunnen for konflikter rundt tettstedsutbygging og vern av matjord i nærheten av store byer i Norge. Gjennom profesjonaliseringen av landbruket og matproduksjon for øvrig, har befolkningens nær-

het til matproduksjon blitt svekket. Verken nasjonalt eller globalt har urbaniseringen stoppet opp, og i lys av en økende befolkning er matvaresikkerhet et tema som har fått større plass i folks bevissthet. Samtidig har interessen for mat og matproduksjon vært økende. Resultatet har vært et sterkt fokus på urbane landbruksaktiviteter de siste årene, lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Til støtte for å slå fast om landbruk er urbant eller ikke, har forskerne i COST-nettverket definert seks dimensjoner.

Tabell 1: Urbant landbruk i seks dimensjoner.

URBANT LANDBRUK	
Lokalisering	- finner sted i eller i nærheten av en by.
Funksjonalitet	- produserer både mat og andre produkter eller tjenester, f.eks. landskapsvern, utdanning, helse eller byens kretsløp.
Motivasjon	- er ikke bare motivert av hensyn til (selv)forsyning med mat, men også på grunn av helsegevinst, muligheter for sosiale nettverk og miljøvernaspekter.
Marked	- produserer ikke bare for matindustrien, men i hvert fall delvis for omsetning eller forbruk lokalt i byen.
Opphav	- er ikke bare blitt igjen på tross av byutvikling, men er etablert med formål, eller innrettet mot, å være urbant.
Aktør	- inkluderer både kommersielle aktører og «hobbybønder», dvs. privatpersoner eller initiativer.

Basert på dimensjonene har medlemmene i nettverket blitt enige om følgende definisjon:

Urbant landbruk inkluderer alle aktører, grupper, aktiviteter, lokaliteter og forretninger som fokuserer på biologisk produksjon i en romlig kontekst som – etter lokal standard – oppfattes som «urban». Urbant landbruk finner sted i byer og bynære områder, og kjennetegnes ved at det er bedre integrert i byen enn annet landbruk. Urbant landbruk er inkludert i bystrukturen; det er en del av byens sosiale og kulturelle liv, økonomi og stoffkretsløp (metabolisme).

HVILKE TYPER URBANT LANDBRUK FINNES?

Urbant landbruk (*urban agriculture*) er et mangfoldig fenomen som kan ganne ulike formål og involvere et bredt spekter av aktører. Et hovedskille kan trekkes mellom urbant landbruk som kommersiell gårdsdrift, og ikke-kommersiell hagedyrking.

Urban gårdsdrift (*Urban farming*)

Urban gårdsdrift betyr at bonden har en forretningsmodell som er innrettet til å dra nytte av nærheten til byen. Det er det som skiller den urbane bonden fra den (kun) bynære bonden som ikke har noen kobling til byen bortsett fra beliggenheten til gården, og som produserer i stor skala for det nasjonale eller internasjonale markedet. Urbane gårdsbruk kan inndeles etter hovedformålet for driften, men ulike formål utelukker ikke nødvendigvis hverandre. Et gårdsbruk kan ha delvis urban drift, og det kan også ha ulike typer urban drift.

Gård med lokalmatproduksjon (*Local food+ farm*)

Bedriften satser på omsetning av produktene i nærområdet. Dette kan være leveranser til utvalgte matbutikker i byen,

direktesalg på gården, for eksempel via gårdsbutikk, selvplukk eller andelslandbruk, eller abonnementsordninger med kasselevering hjem til forbrukere.

Gård med landbruksbasert reiseliv (*Leisure farm*)

Gården tar imot fritidsgjester. I tillegg til matproduksjon tilbyr bonden opplevelser eller tjenester, for eksempel riding, bevertning (gårds kafé/-restaurant) eller overnatting (gårds hotell, -pensjonat, hytter eller camping).

Gård med pedagogiske tilbud for barn og unge (*Educational farm*)

Gårdsdriften inkluderer «grønne» undervisningsopplegg for skoleelever eller barn i barnehagen, dvs. gården brukes som en pedagogisk ressurs. Eksempler i Norge er «Inn-på-tunet»-gårder med tjenestoområde Barn og unge, og 4H-gårder. Det er ikke uvanlig at undervisningsgårder også tilbyr rekreasjonsmuligheter, det vil si landbruksbasert reiseliv.

Gård med tilbud om arbeidstrening (*Social farm*)

Deltakelse i gårdsdrift tilbys personer som ellers er i fare for ikke å kunne delta i arbeidslivet. Disse kan ha en bakgrunn som rusmisbrukere, tidlige straffedømte, personer med nedsatt ansvarevne eller dårlig psykisk helse. Tilbydere av arbeidstrening på gård eller «grønt arbeid» kan være private bønder, men også stiftelser, ikke-kommersielle foretak eller institusjoner. Eksempler i Norge er «Inn på-tunet»-gårder med tjenestoområde Arbeidstrening og rehabilitering. Gårdsdrift med fokus på arbeidstrening og på helse kan gå sammen under begrepet omsorgsgård eller gård med fokus på velferdstjenester (engelsk: *care farm*), eller grønn omsorg.

Gård med tilbud om helsetjenester (Therapeutical farm)

I terapeutisk gårdsdrift benyttes gårdens elementer som dyr, planter, hage, skog og landskap til nytte for pasienter i psykiatrien, psykisk utviklingshemmede og personer med lærevansker eller demens. Eksempler på tilbydere av terapeutisk gårdsdrift i Norge er gårder tilknyttet «Inn-på-tunet»-ordningens tjenesteområde Helse og omsorg. Gårdsdrift med fokus på helse og på arbeidstrening går sammen under begrepet omsorgsgård eller gård med fokus på velferdstjenester (engelsk: *care farm*), eller grønn omsorg.

Museumsgård (Cultural heritage farm)

Bevaring av materiell eller immateriell kulturarv er hovedformålet med museumsgårdsdrift. Gamle plantesorter, bevaringsverdige husdyrraser, kulturhistorisk viktige bygninger, historiske redskaper, teknikker eller kunnskap kan inngå i driften. Mange museumsgårder tar imot besøkende og opptrer som kunnskapsformidlere, slik at det blir en kombinasjon med landbruksbasert reiseliv og undervisning.

Forsøksgård (Experimental farm)

I tilknytning til universiteter eller forskningsinstitutter, finnes gårdsdrift som tar sikte på å videreutvikle landbruksnæringen ved å prøve ut nye dyrkingsmetoder, plantesorter, husdyrraser, redskaper eller forretningsmodeller. Forsøksgårdsdrift kombineres gjerne med undervisning eller landbruksbasert reiseliv.

Gård med fokus på miljøprogram (Environmental farm)

Gårdsbruket genererer hoveddelen av sin inntekt gjennom deltakelse i miljøprogrammer. Disse kan for eksempel være fokusert på å minimere forurensning eller utslipp, beholde bevaringsverdige husdyrraser eller plantesorter, eller ta vare på verneverdige landskapselementer. Denne typen urban gårdsdrift er marginal i Norge, muligens litt mer utbredt i andre land, men totalt sett sjelden.

Urban hagedyrking (Urban food gardening)

Ulike typer urbane hager kan plasseres langs en skala fra individuell til kollektiv dyrking. I tillegg kan de inkludere ulovlig dyrking som kan foregå både individuelt og kollektivt.

Privat kjøkkenhage (Family garden)

Den mest individuelle formen for urban hagedyrking er en kjøkkenhage på egen tomt i direkte tilknytning til boligen.

Parselhage/kolonihage (Allotment garden)

Skillet mellom parsell- (uten hytte) og kolonihage (med hytte) er en praksis i Norge som ikke er vanlig internasjonalt. Driften foregår tilnærmet likt uansett. Folk dyrker på individuelle parseller som ligger samlet på en offentlig eller innleid eiendom, og felles drift organiseres gjennom medlemskap i et lag eller en forening. Både matproduksjon og det sosiale felleskapet er grunnleggende viktige elementer i denne dyrkingsformen, om enn i litt varierende grad mellom deltakerne.

Skolehage (Educational garden)

Norge har en lang tradisjon for kjøkkenhager i tilknytning til skoler og barnehager. Hagen er en integrert del av undervisningen eller det pedagogiske programmet, og om mulig kan avlingen fra hagen inngå i institusjonens kostordning.

Terapeutisk hage / sansehage (Therapeutical garden)

Hager og hagearbeid kan ha en helsefremmende betydning for alvorlige sykdommer som autisme, demens, cerebral parese eller rusavhengighet. Det er flere kontemplative enn produktive hager av denne typen lokalisert i tilknytning til helse- og omsorgsinstitusjoner, men eksempler med grønnsaksdyrking finnes også. Vekstene i hagen er valgt for å stimulere syn, lukte- og berøringssans som igjen kan få frem minner og følelser.

Fellesskaphage (Community garden)

Et nyere fenomen i Norge er fellelhager. Her ligger mye fokus på sosialt samvær, samhandling eller læring, gjerne i større grad enn på matproduksjon. Fellelhager oppstår ofte som grasrotinitiativer, og beliggenhet er mer avgjørende enn størrelse. Der hvor plassen er svært begrenset, eller jorda er forurenset eller forseglet, kan fellelhager etableres i dyrkingskasser.

Geriljahage (Squatter garden)

Noen «okkuperer» arealer som oppfattes som ledige eller ubrukelige, til dyrking uten hjemmel. Det varierer om dyrkingen foregår i det skjulte (kvelds- eller nattetid) eller helt åpenlyst. Utformingen av geriljahager kan være tilsvarende fellelhager eller parsell-/kolonihager.

URBAN LANDBRUKSPOLITIKK: UTFORDRINGER OG MULIGHETER

De fleste typer urbant landbruk går langt utover ansvarsområdet til landbrukspolitikk som i stor grad fokuserer på storskala matproduksjon for det nasjonale markedet. Alt etter involverte aktører og formål kan hovedansvaret for ulike typer urbant landbruk ligge på mange forskjellige politikkkfelt: landbruk, næring, forskning, utdanning, integrering, helse, justis, miljøvern og sosiale forhold.

Urban gårdsdrift kan stimulere bønder til å bruke gårdens nærhet til byen som en ressurs som kan bidra til økt verdiskaping i bedriften. Videre kan den bidra til større nærhet mellom produsent og forbruker, og til økt forståelse og respekt for matproduksjon blant bybefolkningen. Byens innbyggere kan dra nytte av produkter og tjenester som bøndene tilbyr. Derfor bør bynære gårder stimuleres til omstilling mot mer urban gårdsdrift. Politiske virkemidler rettet spesifikt mot denne målgruppen kan være et naturlig steg på veien.

Urban hagedyrking har sitt utspring for det meste i grasrotbevegelser som er drevet av ildsjeler, og som har lite behov for administrasjon eller incentivid-

ninger. Likevel kan de ha god nytte av nettverksaktiviteter som dialog og idéutveksling med likesinnede, eller av «profesjonell» kunnskap om nyttevekster, dyrkingsmetoder og trygg mat.

Selvsagt kan samarbeid og koordinering mellom ulike politikkkfelt være krevende. Potensialet for økonomiske, samfunns-, miljø- og helsemessige gevinster gir imidlertid gode grunner for å inkludere virkemidler som fremmer urbant landbruk i politikktutforming. Urbant landbruk i sine mange ulike former vil sannsynligvis ha noe å tilby de aller fleste, og tilnærmet overalt.

REFERANSER

Simon-Rojo, M., Recasens, X., Callau, S., Duzi, B., Eiter, S., Hernández-Jiménez, V., Laviscio, R., Lohrberg, F., Pickard, D., Scazzosi, L. & Vejre, H. 2015. Chapter 1.2 From urban food gardening to urban farming. Lohrberg, F., Lička, L., Scazzosi, L. & Timpe, A. (eds.) *Urban Agriculture Europe*, 22–28. Jovis Publishers, Berlin.

Vejre, H., Eiter, S., Hernández-Jiménez, V., Lohrberg, F., Loupa-Ramos, I., Recasens, X., Pickard, D., Scazzosi, L. & Simon-Rojo, M., 2015. Chapter 1.1 Can agriculture be urban? Lohrberg, F., Lička, L., Scazzosi, L. & Timpe, A. (eds.) *Urban Agriculture Europe*, 18–21. Jovis Publishers, Berlin.

Foto: Helene Galles

Urban hagedyrking: Nabogutter i Urtehagen på Grønland, Oslo.

Deltakelsen i COST Action «Urban Agriculture Europe» (TD1106; 2012-2016) ble finansiert av Landbruks- og matdepartementet gjennom Norges forskningsråd, prosjektnr. 194052 (Norsk institutt for skog og landskap) og 194051 (NIBIO).

FORFATTER:

Sebastian Eiter, Avdeling for landskapsobservasjon
E-post: sebastian.eiter@nibio.no

